

ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ, ΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Υπό Δρος Αναστασίας ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ
Καθηγήτριας ΣΕΛΕΤΕ

Σκοπός της παρούσας¹ εργασίας² είναι να συμβάλλει στον διάλογο για την ευαισθητοποίηση και δράση των πολιτών για την αειφορία, αναδεικνύοντας την έννοια του πολίτη και ειδικότερα του πολίτη της τοπικής κοινωνίας ως το κλειδί της αειφόρου ανάπτυξης. Ο πολίτης στην δράση του χαρακτηρίζεται από ενέργειες και συμπεριφορές, που συνδέονται άμεσα με τα συμφέροντά του και τους συσχετισμούς δυνάμεων που επικρατούν σε κάθε ιστορικοκοινωνική φάση και, επομένως, και η δράση του για θέματα περιβαλλοντικής σημασίας υπαγορεύεται από τους ίδιους κανόνες παιχνιδιού διαχείρισης και ανταγωνισμού της εξουσίας.

Στο σημείο αυτό για ορθολογικότερη λήψη αποφάσεων σημαντική θεωρείται η παρέμβαση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, η οποία εμφανίζεται ή τουλάχιστον θα πρέπει να εμφανίζεται ως ένας θεσμός «ρωγμή» στους κοινωνικοπολιτικούς μηχανισμούς και όχι μόνο στους εκπαιδευτικούς. Ένας θεσμός, που δεν εξυπηρετεί απλώς παθητικά την υπάρχουσα κοινωνική και οικονομική κατάσταση, αλλά παρεμβαίνει δυναμικά στις τοπικές κοινωνίες και διαπαιδαγωγεί τα μέλη τους κάτω από το πρίσμα της έννοιας του πολίτη, που παρ' όλους τους ανταγωνισμούς, θα πρέπει να βρει την πορεία για το κοινό μας μέλλον.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην περιβαλλοντική εκπαίδευση των ενηλίκων, δεδομένου, ότι και οι φυσιολογικοί ενήλικες θεωρούνται εξ ορισμού ώριμοι και σταθεροί στην συμπεριφορά τους και άρα δεν χρήζουν ιδιαίτερης αγωγής, αφού η προστασία του περιβάλλοντος εξυπακούεται ως αποτέλεσμα της ωριμότητας και της λογικής τους. Πλην όμως τα πράγματα δεν είναι καθόλου έτσι, εάν αναλογισθεί κανείς ότι οι ενήλικες μετέχουν στα κέντρα λήψης των τοπικών αποφάσεων και η συμπεριφορά τους υπαγορεύεται συνήθως από την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων συμφερόντων. Αυτό ση-

1. Οι βασικές θέσεις αυτής της εργασίας παρουσιάστηκαν στην διεθνή διάσκεψη της ΟΥΝΕΣΚΟ: «Περιβάλλον και Κοινωνία: Εκπαίδευση και Ευαισθητοποίηση των πολιτών για την αειφορία», Θεσσαλονίκη, 1997.

2. Στην σύνταξη του κειμένου έχουν συνεργασθεί ο κ. Δ. ΡΕΠΠΙΑΣ και η κ. ΓΛ. ΡΕΠΠΙΑ.

μαίνει, ότι πολλοί ενήλικες αποφασίζουν ανορθολογικά σε σχέση με το περιβάλλον και καταστρατηγούν τις αρχές της αειφορίας (Αθανασούλα - Ρέππα Α. 1997).

Άρα στην προκειμένη περίπτωση το ερώτημα που γεννάται είναι τι θα πρέπει να γίνει με τους ενήλικες; πώς μπορούμε να τους ευαισθητοποιήσουμε, ώστε να παίρνουν ορθολογικές αποφάσεις για την αειφορία;

Το ερώτημα που έχει τεθεί προηγουμένως επιδέχεται μία σειρά από απαντήσεις, με έμφαση πιθανόν στις απαντήσεις, που σχετίζονται με την έννοια της διαπαιδαγώγησης του τοπικού πολίτη και της συμμετοχής του στα κοινά. Δηλαδή, πώς μπορεί να διαπαιδαγωγηθεί ο τοπικός πολίτης, ώστε να είναι κύτταρο και πολλαπλασιαστής της αειφορίας στον τόπο του και συντελεστής της ανάπτυξης της τοπικής δημοκρατίας.

1. Η ιδιότητα του πολίτη υπό το πρίσμα της οικολογικής διάστασης και της βιώσιμης ανάπτυξης

Στις σύγχρονες κοινωνίες η έννοια του πολίτη είναι συνυφασμένη με τις τρεις διαστάσεις, που παραπέμπουν σε αντίστοιχες κατηγορίες δικαιωμάτων, την αστική, την πολιτική και την κοινωνική (civil, political, social citizenship), και οι οποίες αποδόθηκαν σταδιακά στον πολίτη από την περίοδο του διαφωτισμού και κυρίως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας (welfare state) (Σταμάτης Κ. 1996:135-136). Αν και σήμερα εμφανίζεται να συρρικνώνεται η κοινωνική διάσταση της ιδιότητας του πολίτη επιδρώντας και στις δύο άλλες την ατομική και την πολιτική, από τις οποίες αφαιρεί ουσία και νόημα, εν τούτοις γίνεται παραδεκτό, ότι ο πολιτισμός της ανθρωπότητας εμπλουτίστηκε με νέες αξίες που ενυπάρχουν ως στέρεο υπόβαθρο της ίδιας της έννοιας του πολίτη. Πάνω σ' αυτές τις αξίες μπορεί να συντεθεί σήμερα μία δυναμική σύγχρονη έννοια του πολίτη, η οποία θα λειτουργήσει κάτω από τις νέες ιστορικές και ιδεολογικοπολιτικές συνιστώσες στα πλαίσια της οικουμενικής και Ευρωπαϊκής διάστασης. Το νέο αξιολογικό περιεχόμενο της έννοιας του πολίτη από τη μία μεριά θα εξακολουθεί να οικοδομείται στη σχέση αναθεμελίωσης της πολιτικής δημοκρατίας σε κοινωνική και οικονομική έννοια, και από την άλλη θα εμπλουτίζεται συνεχώς με την συνειδητοποίηση της οικολογικής αλληλεξάρτησης των μελών του ανθρωπίνου γένους πάνω στην υφήλιο. (Κ. Σταμάτης, 1996:139, Γ. Παπαδημητρίου, 1997:173-182, Twine Fred 1994:7-46).

Είναι πλέον σαφές σε όλους, ότι εάν καταστραφεί το φυσικό περιβάλλον της ανθρωπότητας θα παρασύρει σε αυτή την καταστροφή και τον αφανισμό την ίδια την ανθρωπότητα. Γι' αυτό και το αίτημα για αειφόρο ανάπτυξη, συνυπευθυνότητα και αλληλεγγύη είναι οικουμενικό, ώστε χωρίς να παρεμποδισθεί η ανάπτυξη των απερχομένων γενεών να εξασφαλισθούν και για τις μέλλουσες γενιές συνθήκες αξιοπρεπούς και ασφαλούς οικολογικής διαβίωσης. Όμως η ζητούμενη πανανθρώπινη οικολογική ηθική της ευθύνης θα πρέπει να βρει νέο τρόπο να διατυπωθεί, εξισορροπώντας την αντίφαση που δημιουργείται μεταξύ του διεθνοποιημένου εμπορευματικού συστήματος παραγωγής και κατανάλωσης και των πεπερασμένων δυνατοτήτων του πλανήτη. Αν θεωρήσουμε, ότι η ανάπτυξη είναι συστατικό της δημοκρατίας, τότε μπορούμε να ελπίζουμε, ότι θα υπάρξει η παγκόσμια οικολογική συνείδηση που θα θέτει ως ζήτημα συλλογικού καθορισμού ποιές είναι οι αληθινές οικονομικές και πολιτισμικές ανάγκες που αξίζει να ικανοποιούνται (Τ. Φωτόπουλος, 1994).

Η οικουμενικότητα της οικολογικής διάστασης της ιδιότητας του πολίτη προσδιορίζεται ακριβώς από το γεγονός, ότι η άσκηση δικαιωμάτων και η απόλαυση ελευθεριών λαμβάνουν χώρα εντός των ανταλλαγών κοινωνίας και φύσης (Κ. Σταμάτης οπ.π:142). Αυτή η οικολογική διάσταση της ιδιότητας του πολίτη συμπεριλαμβάνει καθήκοντα και υποχρεώσεις απέναντι στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον της ανθρωπότητας. Κάθε πολίτης τοπικής, εθνικής, υπερεθνικής και της παγκόσμιας κοινωνίας οφείλει να ασκεί τα καθήκοντά του και τις υποχρεώσεις του προς το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον προσβλέποντας σε μία κοινωνία των πολιτών, που θα εξασφαλίσει την μελλοντική οικολογική ειρήνη. Σήμερα είναι γνωστό, ότι κανένα περιβαλλοντικό πρόβλημα δεν είναι πλέον τοπικό, αλλά ενέχει την οικουμενική διάσταση. Η ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης θέτει πολύπλοκα και εκρηκτικά πρακτικά προβλήματα, που έρχονται σε πλήρη αντίφαση με τρέχουσες κυρίαρχες αξίες, μηχανισμούς και συμπεριφορές τόσο στις βιομηχανικές όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Κάθε μία από τις κατηγορίες αυτών των χωρών αντιμετωπίζει διαφορετικά το θέμα της ανάπτυξης και χρησιμοποιεί μερικές φορές και εκ διαμέτρου αντίθετα μοντέλα. Επομένως, η δημιουργία μίας οικουμενικής αντίληψης για την αειφορική ανάπτυξη δεν είναι εύκολο πράγμα. Χρειάζεται η συντονισμένη και συστηματική παρέμβαση κυρίως με μορφή κινήτρων για αλλαγή συμπεριφοράς και πρότυπα αξιών στο παγκόσμιο, υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Στην περίπτωση των παγκόσμιων και υπερεθνικών σχηματισμών οι θεσμοί συνεργασίας για την προστασία του περιβάλλοντος λειτουργούν περισσότερο πολύπλοκα και βραδυκίνητα από ότι στην περίπτωση των εθνικών και τοπικών θεσμών. Αυτό σημαίνει, ότι οι εθνικές και τοπικές κοινωνίες μπορούν να διαχειρισθούν με μεγαλύτερη ευελιξία προβλήματα αειφορικής ανάπτυξης. Όμως αν αυτή η διαχείριση για την αειφορία δεν γίνει παγκόσμια σεβαστή, δεν μπορούμε να ελπίζουμε μόνο στην συμμετοχή του τοπικού πολίτη. Η δράση του τοπικού πολίτη, ως πολίτη του κόσμου, απαιτεί μία συνειδητότητα που την αποκτάει κανείς με διάφορα μέσα μεταξύ των οποίων βασικό θεωρείται η περιβαλλοντική αγωγή. Οι πολίτες κάθε τοπικής κοινωνίας, θα πρέπει να βρουν τρόπους να ξεπεράσουν τις αντιφάσεις των αντιτιθέμενων συμφερόντων τους και να προασπίσουν μία τοπική αειφόρο ανάπτυξη, με στόχο την επίτευξη της παγκόσμιας οικολογικής συνείδησης (Α. Αθανασούλα - Ρέππα 1997).

2. Τοπικές κοινωνίες και τοπική αειφορική ανάπτυξη

Κάθε τοπική κοινωνία διαμορφώθηκε ανάλογα με τις κοινωνικές σχέσεις και τις κοινωνικές αντιπαραθέσεις συμφερόντων που υπήρχαν σ' αυτή και βεβαίως ανάλογα με την συλλογική κοινωνική ταυτότητα και την κουλτούρα, που την διαφοροποιούσε από κάθε άλλη. Συμμετέχει δε στον διεθνή καταμερισμό εργασίας ανάλογα με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και την ιστορία της. Όλες οι τοπικές κοινωνίες διαθέτουν ένα σύνολο πόρων, φυσικών, τεχνολογικών, οικονομικών, ανθρωπινων, θεσμικών και πολιτιστικών, που αποτελούν την δυναμική της ενδογενούς ανάπτυξής τους (Α. Αθανασούλα - Ρέππα 1997).

Όταν η τοπική κοινωνία διαμορφώσει τους όρους, που θα της επιτρέψουν να αξιοποιήσει το διαθέσιμο δυναμικό που έχει, και αφού αποκλείσει ορισμένους εξωτερικούς παράγοντες, που θέτουν περιορισμούς στην τοπική της ανάπτυξη, είναι σχεδόν βέβαιο, ότι θα πετύχει τον στόχο της ενδογενούς ανάπτυξης. Μίας ανάπτυξης που δεν

θα κατέχεται από την κυρίαρχη αντίληψη, ότι είναι αποτέλεσμα τεχνικής υποδομής και οικονομικής μεγέθυνσης μόνο, αλλά ότι αφορά στην συνολική ανθρώπινη ύπαρξη μέσα από μία ολιστική διαδικασία αειφορίας και ισορροπίας του ανθρώπου και των δραστηριοτήτων του με το φυσικό περιβάλλον.

Όμως η τοπική ανάπτυξη και ο τοπικός εκσυγχρονισμός παρεμποδίζονται από ορισμένους παράγοντες, που σχετίζονται με την οικονομική διάσταση, την πολιτικοδιοικητική και την κοινωνικοπολιτιστική (Παπαϊωάννου Σ. 1995: 103-104). Κάθε μία από αυτές τις διαστάσεις χαρακτηρίζεται από ένα πλέγμα θετικών και αρνητικών δράσεων, που ασκούν επιδράσεις στην τοπική ανάπτυξη. Έτσι διαπιστώνουμε ότι:

Α. Στην οικονομική διάσταση, οι τυπικοί επιχειρηματίες προσπαθούν να οργανώσουν τους τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές σε ικανοποιητικά επίπεδα, ώστε να είναι ανταγωνιστικοί στις διάφορες αγορές. Αλλά όμως η οικονομική πραγματικότητα εξελίσσεται συνήθως στην βάση αδιαφοροποίητων κεντρικών ρυθμίσεων, που πολλές φορές βρίσκονται και σε πλήρη αντίθεση με την τοπική κατάσταση και τις τοπικές ανάγκες. Γεγονός που σημαίνει, ότι η τοπική πρωτοβουλία θα πρέπει να παρέμβει για να δημιουργήσει αντιστάσεις που θα παρακάμψουν την λογική των κεντρικών ρυθμίσεων και θα απελευθερώσει δυναμικό προς χάρη της τοπικής αειφορικής ανάπτυξης.

Β. Στην πολιτικοδιοικητική διάσταση, θα πρέπει οι τοπικές κοινωνίες να αναπτύσσουν πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντός τους από εξωτερικές επιδράσεις και να προωθούν την ανάπτυξη της τοπικής δυναμικής σύμφωνα με τις δικές τους ιδιαίτερες ανάγκες. Στο σημείο αυτό αξίζει να τονισθεί, ότι δεν αρκεί ένας θεσμικός πολιτικοδιοικητικός εκσυγχρονισμός χωρίς ταυτόχρονη προσπάθεια αλλαγής της παγιωμένης κοινωνικής συνείδησης και νοοτροπίας. Θα πρέπει δηλαδή να ενθαρρυνθούν οι πολίτες της τοπικής κοινωνίας μέσα από σαφή πρότυπα συμπεριφορών, που θα είναι ικανά να ανατρέψουν τα πολιτικά και διοικητικά στερεότυπα, ώστε να υποστηρίξουν νέες μορφές συμμετοχικών δράσεων στα πλαίσια των αυτόνομων τοπικών ρυθμίσεων και της προστασίας του περιβάλλοντος.

Γ. Στην κοινωνικοπολιτιστική διάσταση, στην οποία οι αξίες και οι τοπικοί θεσμοί αποτελούν την βάση της τοπικής αναπτυξιακής διαδικασίας και κατά την οποία παρατηρείται σήμερα οι τοπικές κοινωνίες να αντιγράφουν πιστά τα καταναλωτικά και άλλα πρότυπα ζωής των κεντρικών κοινωνιών και να τείνουν να προσαρμοσθούν με αυτές. Αυτό είναι ένα θέμα που δημιουργεί επιπρόσθετα προβλήματα στην τοπική ανάπτυξη γιατί υποχωρεί η έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης και του αλληλοσεβασμού, επέρχεται αποδιοργάνωση των τοπικών κοινωνικών δομών, διαπιστώνεται αποστασιοποίηση μέχρι και αδιαφορία για τα κοινά και υποβαθμίζεται η αισθητική για το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές. Για να μπορέσουν να αρθούν όλες αυτές οι αντινομίες και αντιφάσεις θα πρέπει πρώτα η τοπική κοινωνία να διαπαιδαγωγήσει τα μέλη της, ώστε να είναι ικανά να αποφασίζουν για το είδος της τοπικής κοινωνίας που επιθυμούν και ακόμη να είναι σε θέση να αντιστέκονται σε εξωτερικές ρυθμίσεις, που απειλούν την κοινωνική συνοχή και οδηγούν προς την ομογενοποίηση, την τυποποίηση, την κοινωνική παθογένεια, την αλλοτριωτική συμβίωση, την περιφρόνηση αξιών και σχέσεων που συμβάλλουν στην διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας.

Μία τοπική πρωτοβουλία χρησιμοποιεί κυρίως τοπικούς πόρους κάτω από τοπικό έλεγχο για επικρατέστερα τοπικά οφέλη, αρκεί όμως ο τοπικισμός να μη λειτουργεί ως αρνητική αντίδραση σε διαδικασίες εκσυγχρονισμού των τοπικών κοινωνικών δομών,

αλλά να δίνει το συναίσθημα στα μέλη της τοπικής κοινωνίας ότι ανήκουν στην τοπική «πατρίδα» τους, για να μπορούν να αυτοπροσδιορίζονται και να διατηρούν το δικαίωμα στην πολιτισμική διαφορά τους, σε σχέση με την τάση ομογενοποίησης (Παπαϊωάννου Σ. οπ. π.: 109). Η συμμετοχή δημόσιων, ιδιωτικών και εθελοντικών φορέων, μπορεί να προσδώσει ένα βασικό αποτέλεσμα από το οποίο θα προέλθουν προγράμματα ανάπτυξης και θετικές απαντήσεις για το εξωτερικό περιβάλλον. Ένα από τα βασικότερα μέσα που θα βοηθήσει στην τοπική κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη είναι η συνετή άσκηση της εξουσίας και η πολιτική φρόνηση στην διαχείριση της τοπικής εξουσίας, όχι μόνο από τα εκλεγμένα μέλη στις τοπικές αρχές, αλλά και από κάθε πολίτη που θέλει να υπερασπίζεται την δημοκρατία και την αειφορία. Αυτό σημαίνει όμως υιοθέτηση αλλαγής νοοτροπίας και στάσης ζωής που πιθανόν να οδηγεί και σε θυσίες για χάρη της δημοκρατίας και της αειφορίας.

Πώς μπορεί να επιτευχθεί όμως μια συνεχής ενθάρρυνση για σταθερή επιθυμία της τοπικής κοινότητας για αειφορία; Είναι ένα ερώτημα που επιδέχεται αρκετές απαντήσεις. Θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μία από αυτές, η οποία έχει να κάνει βέβαια με την διαρκή ή δια βίου εκπαίδευση των μελών της τοπικής κοινότητας σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης.

3. Διά βίου περιβαλλοντική εκπαίδευση για αειφορική ανάπτυξη

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση θεωρείται από τα βασικότερα μέσα αγωγής για την ευαισθητοποίηση των τοπικών πολιτών στην προστασία του περιβάλλοντος. Είναι ο κατ' εξοχήν θεσμός που μαθαίνει στα μέλη μίας κοινωνίας τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους έναντι του περιβάλλοντος. Όμως τα «δικαιώματα για να λειτουργήσουν απαιτούν α) γνώση και διεκδίκησή τους από ενεργούς και συνειδητοποιημένους πολίτες, β) πολιτείες και πολιτικούς ηγέτες που πιστεύουν σε βαθιά δημοκρατικές δομές και όχι κατ' επίφαση δημοκρατικές διαδικασίες που χειραγωγούνται και γ) αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των πολιτών και της πολιτείας στις υποχρεώσεις τους».

Η Ελληνική πολιτεία έχει θεσπίσει σημαντικούς θεσμούς για την περιβαλλοντική αγωγή των μελών της γιατί δεν θεωρεί την προστασία του περιβάλλοντος μόνο ως ένα συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα (αρθρ. 24 του Συντάγματος 1975), αλλά και ως ουσιαστικό περιεχόμενο της δημοκρατίας (Α. Αθανασούλα - Ρέππα 1995^β). Αυτό σημαίνει, ότι είναι υποχρέωση της πολιτείας να καταστήσει το άτομο ικανό είτε μόνο του, είτε σε ομάδες συλλογικά, να προστατεύσει το περιβάλλον του (Γ. Σιούτη 1988:9. Παπαδημητρίου Γ. 1997:191). Στην θετική υποχρέωση που έχει το κράτος για την προστασία του περιβάλλοντος υπάγεται και η προληπτική μέριμνα να διαμορφώνει πολίτες που θα σέβονται τα έννομα, σύνθετα και συλλογικά αγαθά μεταξύ των οποίων είναι και το περιβάλλον.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση ως μέρος του σχολικού Αναλυτικού Προγράμματος αποτελεί μία πολιτική ανάπτυξης της οικολογικής συνείδησης και ένα πρώτο βήμα για την ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων και ευαίσθητων πολιτών.

Αυτό που έχουν καταδείξει σήμερα σχετικές έρευνες του εσωτερικού και εξωτερικού (Παντής Ι. και άλλοι, 1996: 216) είναι, ότι οι νέοι είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένοι στα περιβαλλοντικά προβλήματα από ό,τι οι μεγαλύτεροι, γεγονός, που αποδίδεται είτε στο αναπτυσσόμενο νεολαιϊστικό οικολογικό κίνημα ορισμένων χωρών, είτε στο ό,τι η οικολογία είναι στην μόδα.

Όμως, η θετική στάση των νέων για το περιβάλλον δεν μετασχηματίζεται και σε θετική συμπεριφορά που θα συνδέεται και με την ενήλικη ζωή τους. Και αυτό γιατί η αλλαγή στο επίπεδο της συμπεριφοράς συνεπάγεται πιο πολύπλοκα πράγματα και ενεργητική συμμετοχή στις διαδικασίες της αειφορίας.

Οι ενήλικες συμμετέχουν στα κέντρα λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά θέματα, αλλά η στάση τους συνδέεται περισσότερο με την εξυπηρέτηση ατομικών ή ομαδικών συμφερόντων και λιγότερο με την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος. Γι' αυτό και κινητοποιούνται για θέματα περιβάλλοντος μόνο όταν το πρόβλημα τους αφορά προσωπικά ή συλλογικά και όχι όταν είναι γενικότερο. Οι διαφορετικές προτάσεις των πολιτών για θέματα αειφόρου ανάπτυξης μπορεί να προέρχονται από τα αντιτιθέμενα συμφέροντα ορισμένων ατόμων ή ομάδων, τις πολιτικές θέσεις, τα ήθη, τα έθιμα, τους μύθους, τις θρησκευτικές δοξασίες και γενικότερα από διαφορές που προκύπτουν από όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν την κοσμοθεωρία του καθενός. Η συναίνεση μπορεί να προκύψει μέσα από την κοινή αγωγή για θέματα περιβάλλοντος και την συστηματική εκπαίδευση των πολιτών για δράση υπέρ του περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει, ότι η εκπαιδευτική διαδικασία σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης δεν πρέπει να σταματάει με το πέρας του σχολικού τυπικού συστήματος αλλά να επεκτείνεται και περαιτέρω σε μία δια βίου διαδικασία, που θα εξακολουθεί να στοχεύει στην συνειδητοποίηση, στην γνώση, στις στάσεις, στις ικανότητες και κυρίως στην συμμετοχή.

Η παιδαγωγική των ενηλίκων συνδυασμένη με την προγνωστική παιδαγωγική και τις κοινωνικές επιστήμες προσφέρουν τις καταλληλότερες τεχνικές για την ευαισθητοποίηση των πολιτών για δράση μέσα στο περιβάλλον, με στόχο την αντιμετώπιση των υφιστάμενων και των μελλοντικών περιβαλλοντικών αναγκών μέσα σε μία ενεργό κοινωνία των πολιτών. Όταν η περιβαλλοντική εκπαίδευση πετύχει τους στόχους της στους ενήλικες, τότε θα μπορούμε να περιμένουμε, ότι ο διάλογος και η συναίνεση θα οδηγήσουν στην κοινή δράση και κατανόηση των διάφορων περιβαλλοντικών προβλημάτων. Έτσι θέματα που από την αρχή δεν γίνονται κατανοητά και δημιουργούν διενέξεις μεταξύ των διαφόρων ομάδων, θα μπορούν να αντιμετωπίζονται αν όχι με ορθολογικό τρόπο τουλάχιστον με καλύτερο από την πλευρά των ενηλίκων τοπικών πολιτών. Μερικά παραδείγματα από τέτοια θέματα είναι π.χ. η πρόταση του Δήμου Θεσσαλονίκης για υποθαλάσσια οδική αρτηρία στην πόλη, η κατάληξη των βιολογικών αποβλήτων της πόλης των Ιωαννίνων στον ποταμό Καλαμά, η εκ περιτροπής κυκλοφορία των οχημάτων με μονό και ζυγό αριθμό στο κέντρο της Αθήνας, η εξεύρεση της κατάλληλης τοποθεσίας για την εναπόθεση των χιλιάδων τόνων απορριμάτων της πρωτεύουσας και τόσα άλλα. Οι προτεινόμενες λύσεις για τα θέματα αυτά αρχικά φαίνονται σε ορισμένες ομάδες ότι θα δημιουργήσουν επιβαρύνσεις ή αλλοιώσεις στο τοπικό περιβάλλον και έτσι αρχίζουν οι διαφωνίες. Όταν όμως γίνει η σωστή ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών για τα αναμενόμενα αποτελέσματα και τα οφέλη και κυρίως όταν αποδειχθεί, στους πολίτες η ωφελιμότητα των αποτελεσμάτων, τότε η στάση και η συμπεριφορά τους αλλάζει και η συμμετοχή τους για την επιλογή της καλύτερης λύσης έχει αποδειχθεί, ότι είναι πλέον βεβαία. Όταν όμως εξαιρούνται από τις διαδικασίες και δεν ενημερώνονται για την γενική ωφελιμότητα των αποτελεσμάτων, είναι επόμενο να αντιδρούν και να μη μπορούν να ευαισθητοποιηθούν για το κοινό συμφέρον, αλλά μόνο για το δικό τους (Α. Αθανασούλα - Ρέππα 1995^α). Αυτό

σημαίνει, ότι οι πολίτες πρέπει να διαπαιδαγωγούνται από κάθε κοινωνικό θεσμό για την γνώση και δράση σχετικά με το περιβάλλον.

Συμπεράσματα

Κλείνοντας την σύντομη αυτή παρουσίαση θα μπορούσε κανείς να επισημάνει, ότι σήμερα η ιδιότητα του πολίτη και μάλιστα του τοπικού πολίτη εμπλουτίζεται με νέες διαστάσεις στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις, τα ονομαζόμενα «περιβαλλοντικά δικαιώματα». Οι τοπικές κοινωνίες οφείλουν να αναπτύσσουν την έννοια του τοπικού πολίτη με πλανητική δράση για το θέμα του περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει, ότι πρέπει να προσπαθούν να βρουν τρόπους αιφορικής ενδογενούς ανάπτυξης με την αξιοποίηση των τοπικών πόρων. Παράλληλα κύριο μέλημα των τοπικών κοινωνιών είναι ή θα πρέπει να είναι η οργάνωση εκπαιδευτικών διαδικασιών δια βίου περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, όπου όλοι οι φορείς πολιτικά κόμματα, εκκλησία, μέσα μαζικής ενημέρωσης, επιχειρήσεις, κοινότητα κ.λ., θα εργάζονται προς την κοινή πορεία της οικολογικής ειρήνης. Η παρέμβαση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης θεωρείται σημαντική για την πολιτική κοινωνικοποίηση των ατόμων, τον εκδημοκρατισμό των κοινωνικών θεσμών, την αποκέντρωση (Κ. ΓΕ. Αθανασόπουλος 1998) στη λήψη αποφάσεων και την συμμετοχή των πολιτών στον αγώνα για την αειφορία.

Αυτό σημαίνει, ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση δεν σταματά με την έξοδο από το σχολικό σύστημα, αλλά εξακολουθεί να εμπλουτίζει την έννοια του κάθε πολίτη και ιδιαίτερα του τοπικού, που είναι ο αμεσότερος στην λήψη και εκτέλεση αποφάσεων ή στην διευθέτηση θεμάτων σχετικών με το περιβάλλον. Η συμμετοχή του και η δράση του στους τοπικούς θεσμούς με στόχο την αειφορία ενδυναμώνει και οικοδομεί την ίδια την τοπική δημοκρατία.

Βιβλιογραφία

Αθανασόπουλος Κωνστ., ΓΕ. (1998): Περιφερειακή Διοίκηση, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Αθήναι, 1998.

Αθανασούλα - Ρέππα Αν. (1995^α): «Τοπικές κοινωνίες και εκπαιδευτικός εκσυγχρονισμός. Η περίπτωση οργάνωσης περιβαλλοντικών προγραμμάτων». Πρακτικά του Συμποσίου του Νομού Τρικάλων με τίτλο: «Τοπικές κοινωνίες περιβαλλοντική εκπαίδευση» Μάης 1995.

Αθανασούλα - Ρέππα Αν. (1995^β): «Εκπαιδευτική πολιτική και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Μία συμβολή στην Ανάπτυξη». Στα Πρακτικά του Συμποσίου των Ελλήνων Περιφερειολόγων 1995.

Παπαδημητρίου Γ. (1997): «Περιβαλλοντικό Σύνταγμα». Αθήνα, 1997.

Παπαϊωάννου Σκ., (1995) «Τοπική Κοινωνική Μεταβολή και η έννοια του «εναλλακτικού»». Το ΒΗΜΑ των κοινωνικών Επιστημών, τομ., Δ. Νο 16 Ιούνιος 1995, σελ. 91-120.

Πανδής Ι., Παρασκευόπουλος Σ., Σγαρδέλης Σ., Στάμου Γ., Κορφιιάτης Κ., (1996): Καταγραφή των Απόψεων, της στάσης και της συμπεριφοράς των νέων σχετικά με το περιβάλλον στην ευρύτερη περιοχή Αθηνών. Αθήνα.

Σιούτη Γλ., (1988): «Η συμμετοχή των πολιτών στην προστασία του περιβάλλοντος». Γ.Γ.Ν.Γ. σειρά: Φύση και Κοινωνία Νο 3, Αθήνα.

Σταμάτης Κ., (1996): «Βιώσιμη ανάπτυξη και οικολογική διάσταση της ιδιότητας του πολίτη». Αθήνα, 1996.